

A néger kultúra és az amerikai kultúra kapcsolata

A néger irodalom jellemzése

A 19. század elejétől a 20. század elejéig tartó időszak

A 19. század első fele a nagy változások kora az Amerikai Egyesült Államokban. Ugyanis megtörténik az elszakadás Angliától, a bevándorlásnak köszönhetően megduplázódik a lakosság száma, és az ipari forradalom vívmányai lassanként modernizálják az Újvilágot. Lassanként kialakul Észak és Dél különbözősége: Észak az ipari termelésre specializálódik, míg Délen a rabszolgarendszernek köszönhetően meghonosodik az ültetvényes gazdálkodás. A rabszolgaság szentesítésével pedig szinte egy időben Északon kialakul az abolícionizmus.

A kulturális életben is érezni lehet a változásokat: egyre több könyv- és lapkiadó működik, sok írói és olvasói klub alakul, illetve gyakoriak lesznek a színelőadások. Már nemcsak a Biblia számít az egyetlen olvasható könyvnek, és már nemcsak a fehér férfiak ragadnak tolat, a nők és a négerek is írni kezdenek. A kor íróinak kedvelt témái a következők voltak: az érintetlen természet, a déli arisztokrácia dicsőítése, a rabszolgaság intézményének a jogossága és a múlt dicsőítése.

Az 1812-es angol–amerikai háborút követően felerősödnek az amerikaiakban a nemzeti érzelmek, és egyre erőteljesebbé válik az Európától való elszigetelődés vágya. Az irodalomban is jelentkezik ez az elszakadási vágy, amely egy hosszú dekolonizációs folyamat eredményeképpen az 1850-es évekre meg is valósul. Ezt az időszakot Bollobás Enikő az *amerikai irodalom újjászületésének* nevezi.¹ Ebben az időszakban alkotott: Walt Whitman, Ralph W. Emerson, Nathaniel Hawthorne, Hermann Melville, Edgar Allan Poe, Mark Twain, Louisa May Alcott, Harriet Beecher-Stowe, Frederick Douglass és Sojourner Truth.

Az 1840-es évektől létezett egy színház, ez az ún. *minstrel színház*.² Jellemzője, hogy fehér férfiak – fehér nézőközönség számára – négereket parodizálnak. A színház egyetlen célja a tömegszórakoztatás volt, ezért a négereket sok vicces és negatív jelzővel³ ruházták fel, nem ügyelve a feketék élethű bemutatására. A leggyakrabban bemutatott néger figura Sambo volt, aki az elégedett rabszolgát testesítette meg (Tamás bátya, Rémusz bácsi, a néger mammy alakja). Ezek a színházak az 1880-as évekig működtek, és erősen hozzájárul-

1 BOLLOBÁS Enikő, *Az amerikai irodalom története*, Osiris Kiadó, Budapest, 2006, 105.

2 A minstrel színház részletesebb bemutatására ezen munkában nincs lehetőség, de akit érdekel a téma, annak ajánlom Virágos Zsolt–Varró Gabriella: *Jim Crow örökösei* című könyvét.

3 Negatív tulajdonságok: alacsonyrendű gondolkodás, primitív erkölcsi érzék, érzelmi bizonytalanság, majmokhoz való hasonlatosság, lustaság, hangoskodás, verekedésre és veszekedésre való hajlam, cifra és feltűnő öltözék viselése, babonáság, nemtörődomség, muzikalitás stb.

4 A sztereotípiák 2 fajtája az autosztereotípiá és a heterosztereotípiá. Az első általában pozitív, mert a csoport önmagáról alkotja. A másik viszont negatív, mert egy másik csoport alkotja egy másik csoportról.

5 Pordán Ildikó *A feketékről alkotott sztereotípiák a 19. századi magyar emigránsok és utazók írásaiban* = <http://tortenelem-szak.elte.hu/data/22095/PordanIldiko.pdf> f (Utolsó letöltés: 2014. 03.04.)

6 Peter R. Hofstätter pszichológus szerint a sztereotípiaképzésnek 4 módja van. Az első az, amikor kis jelentőségű különbségeket felnagyítanak. A második az, amikor egy tényleges különbséget túlhangsúlyoznak (pl. bőrszín). A harmadik az, amikor egy tényleges különbséget és egy ellenőrizhetetlen ténytet társítanak. Végül a negyedik mód a tipizálás, vagyis a gyakoriság túlhangsúlyozása.

7 Kiemelendő a *saját maguk* kifejezés, ugyanis ebben a korban nagyon kevés néger tudott írni és olvasni.

8 Mark Twain volt az egyetlen író a korban, akinek írásai mindkét kategóriába beletartoztak.

tak a négerekről alkotott negatív sztereotípiák⁴ kialakulásához, elterjesztéséhez. Pordán Ildikó tanulmánya⁵ szerint ebben az esetben a sztereotípiaképzés⁶ mindegyik fokozata megfigyelhető.

A 19. század folyamán a néger irodalom megkezdte pályafutását. A néger írók első írásai az abolícionista lapokban, majd az első néger folyóiratban (a Frederick Douglass által létrehozott *North Star*ban) jelentek meg. Kezdetben főleg *rabszolga-elbeszélések* (slave narrative) születtek. Ezekben az elbeszélésekben a volt rabszolgák „saját maguk”⁷ beszélték el életük történetét. A legelső ilyen rabszolga-elbeszélést 1760-ban írta egy Briton Hammon nevű rabszolga. A polgárháború előtt mintegy 50 ilyen történet látott napvilágot, majd a 19. század végére már több ezer ilyen elbeszélés jelent meg nyomtatásban. A legismertebb és legtöbbet emlegetett ilyen elbeszélések Frederick Douglass és Sojourner Truth tollából származnak.

Erre az időszakra nagyban rányomta a bélyegét az első bestseller, a *Tamás bátya kunyhója*. Harriet Beecher-Stowe regénye még a korban divatos szentimentális-melodramatikus regények műfajában íródott, de sok újítást hozott az amerikai irodalomba: egyre több nő kezdett olvasni és írni (létrehozva a feminista irodalmat), az irodalom kezdett a realizmus felé tendálni, és nem utolsósorban kiderült, hogy „egyszerű” írások is képesek beleszólni a politikába (a regény megerősítette az abolícionista mozgalmat, és közrejátszott az amerikai polgárháború kirobbanásában). Ugyanakkor mindezek mellett nemzetközi hírnévre is szert tett: a világ szinte összes pontján megismerték az emberek az amerikai „átkot”, a rabszolgaságot. A regény olvasása szinte minden embert állásfoglalásra ösztönzött, kialakítva így két nagy tábor: a rabszolgaság-ellenesek és a rabszolgapártiak táborát. Hatására sorra íródtak a rabszolgaság mellett és ellen érvelő írások, amelyek hozzájárultak az amerikai polgárháború kitöréséhez, illetve a négerék jobb megismeréséhez.

Az amerikai polgárháborút követően, 1865 után teljesen megváltozott a kultúra: az olvasás tömegessé vált, az olvasási szokások teljesen megváltoztak, az író szerepe felértékelődött, megkezdődött az analfabetizmus felszámolása, és fellángolt a főleg feketéket sújtó fajgyűlölet. Az irodalomra a 19. század végéig jellemző a naturalista realizmus; ami azt jelentette, hogy az írók már nem az idillikus és romantikus, hanem a valós állapotokról írtak. Ennek a változásnak köszönhetően kialakult a „népszerű irodalom” és a „magas irodalom” kategóriája.⁸

A néger irodalom az iskoláztatásnak köszönhetően fellendült, és fokozatosan kialakult a *néger nemzeti irodalom*. Ezt bizonyítja Charles Chestnut, George Washington Cable és Paul Lawrence Dunbar írásművészete. Az ő kedvenc témáik között szerepelt a rabszolgaság, a polgárháború, a felszabadulás, az érvényesülés, a fajgyűlölet és a négereknek kijáró jogok. A 19. század utolsó évtizedében pedig már a néger írók – Frances E. W. Harper, Pauline Hopkins, Kate Chopin – is hallatták hangjukat. Íme egy részlet Harper egyik verséből:

Mindegy, hol ássátok sírgödörmet,
hogy sík lapályon vagy domb oldalában,
a hely koldus temető is lehet
csak olyan föld nem, hol rabszolgaság van.

Nem nyugodhatnám, ha sírom körül
Reszkető léptű rabszolga osonna;
Amíg árnyéka hantomra terül,
Nem térhetek igazi nyugalomra.⁹

A 20. század elejétől az 1960/70-es évekig tartó időszak

1895-től az amerikai irodalom érdeklődni kezd a négerrek iránt. Ez azt eredményezi, hogy megindul a néger szóbeliség műfajainak¹⁰ a gyűjtése, és egyre több néger szereplője van az irodalmi műveknek. Ám nagy különbség van abban, hogy a fehér és néger írók hogyan ábrázolják őket. A fehér írók általában élnek a minstrel színház által megalkotott sztereotípiákkal. Például előszeretettel gondolják azt a négerekről, hogy csak utánozzák a fehérek vallását, és a Biblia számukra nem más, mint a mennyországba vezető útmutató (legjobb példa erre Tamás bátya, aki azért jó és vallásos, mert azt hiszi, hogy így a mennyországba kerülhet). A félvérek esetében azt hangsúlyozzák, hogy a fekete nők tehetnek a sok mulatt gyerekekről, ugyanis erős szexualitásukkal elcsábítják a fehér férfiakat. Éppen ezért a félvéreket a néger fajhoz sorolják.

Továbbá a fehér írók esetében fontos megemlíteni, hogy sokan az ún. *plantation school* képviselői. Ez egy olyan iskola, amely idillikusnak ábrázolja a régi déli ültetvényes világot. Az írók kiemelik benne a déli arisztokrácia lovagiasságát, a rabszolgák jó életkörülményeit, és hogy a néger a felszabadulása után nem tud mit kezdeni magával. Az iskola leghíresebb képviselője Thomas Nelson Page¹¹ volt.

Ezzel szemben a fekete írók azt bizonygatták, hogy a négerrek valóságosabbak, mint a fehérek (ez afrikai származásuknak köszönhető), és hogy a vallásban ők nem a halál, hanem a túlélés receptjét keresik. A mulattok kérdésében pedig a fehér fajt okolják, ezért kirekesztik a félvéreket maguk közül.

Mindebből jól látszik, hogy sok a nézeteltérés a két rassz négerfelfogásában. A legszembetűnőbb példa erre, hogy a félvéreket egyik sem fogadja be. Úgymond ők alkotják a „tragikus mulattok”¹² csoportját, akik egyik fajhoz sem tartoznak. Ezért egész életük küszködés. Egyetlen céljuk van: azonosulni valamelyik fajjal. Az irodalomban több író is foglalkozik a tragikus mulatt alakjával (Mark Twain, Harriet Beecher-Stowe, Margaret Walker, William Faulkner stb.).

Az 1910-től 1930-ig tartó időszakot a *modernitás időszakának* szokás nevezni az irodalomban. Nagyon jelentős időszakról van szó, amikor is az amerikai kultúra nemzetközi hírnévre tett szert. A kort jellemzi: az izmusok megjelenése, a sokféleség, a nemzetköziség, a kísérletezés és több irodalmi központ kialakulása.

9 A verset Donatelle Ziliotto idézi *Néger sors* című könyvében (48. old. Tótfalusi István fordítása).

10 Szóbeliségre jellemző műfajok: mese, anekdota, népdal, spirituálé stb.

11 Page nevéhez köthető a nyomorult-boldogtalan extrabszolga alakja – az a felszabadított néger, aki a szabadságban nem talál örömet és visszasírja a rabszolgaság „gondtalan” időszakát.

12 Az elnevezés Sterling Allan Brown (1901–1989), az afroamerikai irodalom professzorához köthető.

13 Alain Locke szavait VIRÁGOS Zsolt idézi: *A négerség és az amerikai irodalom*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975, 81.

14 „Nemzedékek óta Amerika tudatában a néger inkább él formulaként, mint emberi lényként [...] a 'nénék', a 'bátyák', a 'mammyk' ideje lejárt, Tamás bátya és Sambo jobblétre szenderült.” Alain Locke szavait idézi Virágos Zsolt és Varró Gabriella már korábban említett könyve (157. old.)

15 Az újfajta néger lelkileg is emancipálódott, önérzetes, büszke, független és amerikaiként érez. Főleg nagyvárosban él és tanult szakmája van.

16 KOMLÓS Aladár, *Harlemi árnyak*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1959, 48–49.

Ebben az időszakban a néger irodalom és kultúra is nagy változáson megy keresztül, ugyanis újjászületik a színes bőrű ember elveszített emberi méltósága és művészi képessége. Már nemcsak a néger zene és irodalom a fontos, hanem megjelenik a néger festészet, szobrászat, díszítőművészet és drámairodalom is. Tehát valami nagy és új dolog megy végbe, amit úgy szokás nevezni, hogy *új néger reneszánsz* (new negro renaissance). A mozgalom központja Boston néger negyede, Harlem, amiről a mozgalmat szokás *harlemi mozgalomnak* is nevezni. Azért épp Harlem, mert a városrész vonzotta a négereket. Alain Locke afroamerikai író és filozófus ezt így fogalmazza meg: „(Harlem) összehozta az Észak négerét a déli négerrel; a városi embert a falu emberével; a parasztot, a diákot és az üzletembert; az értelmiségit, a művészt, a költőt, a zenészt, [...] a prédikátort a bűnözővel, a kizsákmányolót a társadalom számkivetettjével.”¹³

A néger reneszánszra jellemző a faji azonosságtudat és öntudat megújulása, az emancipációért való harc, a rasszizmus visszaszorítása, a fajok közti kapcsolatok javítása, az afroamerikai szellemi elit felkarolása, az ellensztereotipizálás,¹⁴ a néger történelem kutatása és az „új néger”¹⁵ megjelenése. Ennek érdekében több szervezetet is létrehoznak: Niagara-mozgalom, NAACP, és megjelenik két néger újság is, a Crisis és az Opportunities.

A mozgalom első nemzedéke 1934-ig tevékenykedik. Erre a nemzedékre a polgárjogi szervezetek megjelenése, a néger értelmiségi réteg kiszélesedése és a politikától mentes költészet megteremtése a jellemző. Jelentős képviselők: William E. B. DuBois, James Weldon Johnson, Claude McKay, Countee Cullen, Marcus Garvey, Langston Hughes, Alain Locke, Carter G. Woodson, Zora Neale Hurston, Jessie Fauset, Nella Larsen stb. Az első nemzedék érzéseit nagyszerűen tükrözi Langston Hughes *Én is Amerikát éneklek*¹⁶ című verse:

Én vagyok a sötétebb testvér.
Ha társaság jön,
engem a konyhába küldenek.
De én nevetek,
eszem,
és izmosodom.

Holnap,
ha társaság jön,
az asztalnál ülök már,
senki sem mer majd
így szólni hozzám:
Egyél a konyhán.

Látják majd, milyen szép vagyok
és szégyenkezni fognak.
Amerika vagyok én is.

A második nemzedék az 1940-es évektől az 1970-es évekig aktív. Ezt a nemzedéket a faji szegregáció megszüntetése és a polgárjogi

mozgalom hívta életre. Legjelentősebb képviselője Richard Wright, akit úgy tart számon az irodalomtörténet, mint az afroamerikai modernizmus megteremtőjét. Jelentősége abban ragadható meg, hogy művei már nemcsak a feketék számára íródtak, így gyorsan nemzetközi ismeretségre tett szert. Ebből a nemzedékből még Margaret Walker alakja jelentős.

A harlemi reneszánsz második nemzedékével párhuzamosan kialakult az ún. *Black Arts mozgalom*, amely eléggé radikális elveket vallott. Úgy gondolták ugyanis a képviselői, hogy a feketéknek nem kell többé az emancipációval törődniük, hanem elsődleges céljuk a feketeségük kihangsúlyozása. Jelmondatuk: *A fekete szép*. Tehát míg a harlemi mozgalom küzdött a feketék amerikaiként való elismeréséért, addig a black arts-osok ezt a célt eldobták, és inkább a különbözőségüket hangoztatták. Képviselői: Leroi Jones azaz Amiri Baraka, Clarence Mayor, Robert Hayden, Dudley Randall, Etheridge Kinght.

A Black Arts az 1960-as évekig létezett, ekkor ugyanis visszatért a harlemi reneszánsz által bevett gyakorlat: a feketék amerikanizálódása. Az új afroamerikai kultúrára¹⁷ és művészetekre egyaránt jellemző lett a kulturális autonómia és a kulturális dualizmus. Tehát az afroamerikaiak már nemcsak saját fajtájuknak, a négereknek alkottak, hanem már más olvasóközönség számára is produkáltak. Ezt a rövid visszaállást Ralph Ellison és James Baldwin írásművészete jelzi.

A multikulturális irodalom térnyerése

Az 1960-as években irodalmi szemléletváltás ment végbe az Amerikai Egyesült Államokban. Ekkortól ugyanis az irodalmi érdeklődés középontjába a kisebbségi irodalmak kerültek. Elsőként az afroamerikai irodalom nyert létjogosultságot; majd azóta az indián, az ázsiai-amerikai, a spanyol-amerikai és zsidó írók is elnyerték méltó helyüket. Ez a multikulturális fordulat először az amerikai egyetemeken jelentkezett,¹⁸ majd az irodalomba is szép lassan átszivárgott.

Mi okozta ezt a fordulatot? Legfőképpen az a felismerés, hogy az amerikai kultúra több részkultúra kölcsönhatásából jött létre. Tehát az amerikai kultúrát nemcsak a szűk értelemben vett „fehér” amerikai kultúra adja, hanem az Amerikában élő összes kultúra együttesen alkotja.

Milyen változásokat hozott ez a szemléletváltás az irodalomban? Elsősorban megteremtette a művek kontextuális megközelítését, amely teljesen más olvasási módot igényelt. Az olvasáskor már nemcsak az irodalmiságra figyelnek oda. Annál inkább odafigyelnek a mű társadalmi körülményeire, az író önéletrajzi hátterére és a kollektív identitásra. Ennek eredményeképpen már nemcsak a fehér férfakkal és nőkkel lehetett azonosulni, hanem más etnikumúakkal, más vallásúakkal és más nemi identitásúakkal is. Tehát másodsorban a szemléletváltás új hozadékként magával hozta a másság elfogadásának gyakorlatát.

Az 1960-as években pedig megindul az afroamerikai nőirodalom térnyerése is. Ekkor érdeklődni kezdenek a régi néger írónők iránt,¹⁹ és megjelenik 1970-ben a *The Black Women* című antológia. Ezt az anto-

17 Az afroamerikai kultúra két összetevője az afrikai örökség és az amerikai életforma.

18 Az irodalomtanszékek már nemcsak magával az irodalommal kezdtek el foglalkozni, hanem az irodalmi műveket elkezdtek több oldalról is vizsgálni: a politika, a történelem, a filozófia, a szociológia és a kultúra szemszögéből. Mondhatni az irodalmi tanszékeket át lehetne nevezni *cultural studies*-zá, ahol a tanulók már nemcsak irodalmárok, hanem amatőr politológusok, antropológusok, szociológusok, filozófusok és kultúrtörténészek is egyben.

19 1973-ban Alice Walker afroamerikai író nő elzarándokolt a néger nőirodalom anyjának tekintett Zora Neale Hurston floridai sírjához és síremléket állíttatott a tiszteletére.

lóját Toni Cade Bambara állította össze, összegyűjtve a kor afroamerikai írónőinek kiemelkedő írásait. Ettől a dátumtól kezdve megállíthatatlan az afroamerikai feminista irodalom térnyerése, és ma már szinte elképzelhetetlen írásaik nélkül a néger (afroamerikai) irodalom és kultúra megértése.²⁰ A korszak legjelesebb afroamerikai nőírói: Gwendolyn Brooks²¹, Audre Lorde, Sonia Sanchez, Lucille Clifton, June Jordan, Ismael Reed, Rita Dove, Toni Morrison²², Alice Walker, Joyce Carol Oates, Lydia Davis, Kathy Acker, Gloria Naylorstb.

Az afroamerikai irodalom – és persze az amerikai irodalom – ettől a fordulattól kezdve egyre szélesedik. Egyre több, eddig ismeretlen író és írás jelenik meg az irodalmi és kulturális palettán. És ami számunkra – magyar anyanyelvűek számára – a legfontosabb, egyre több afroamerikai író könyve jelenik meg magyar fordításban. Így biztosítva azt, hogy az érdeklődők kielégíthessék kíváncsiságukat az afroamerikai történelemmel és kultúrával kapcsolatban.

20 Vö. Urbányi Eszter, *Harlemtől a Nobel-díjig – afroamerikai nőírók* = <http://elofolyoirat.blogspot.sk/2009/03/harlemtol-nobel-dijig-afroamerikai.html> (Utolsó letöltés: 2013. 03.16.)

21 Ő az első afroamerikai költőnő, akit Pulitzer-díjjal tüntettek ki.

22 1993-ban irodalmi Nobel-díjjal jutalmazták. Ezzel ő lett az első afroamerikai nő, aki elnyerte a díjat.

Dada-akció, 1972

